

Katalýza / inhibice

Ovlivnění rychlosti chemické reakce pomocí katalyzátoru / inhibitoru

1

Katalýza

Homogenní

- acidobazická (katalyzátor: H^+ nebo OH^-)
- autokatalýza (katalyzátor: produkt reakce)
- selektivní (katalyzátor: enzym)

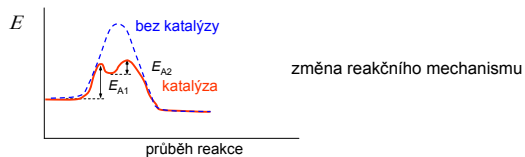
Heterogenní

- katalyzátor: - v jiné fázi (s) než reaktanty
- s velkým specifickým povrchem

2

Katalyzátory

- látky $\downarrow E_A$ a tím $\uparrow k$ a tedy i $\uparrow v$

- neovlivňují rovnovážné složení soustavy
- urychlí ustavení rovnovážného stavu

3

Inhibitory

- látky snižující rychlost reakce
- **stabilizátory** - inaktivují reaktivní meziprodukty (např. $\cdot OH$, $\cdot O_2^-$, $\cdot R$)
- **katalytické jedy** - inaktivují katalyzátor

4

☞ Jak se nazývají tyto radikály $\cdot OH$, $\cdot O_2^-$, $\cdot R$?

- a) hydroxidový, oxidový, alkylový
- b) hydroxylový, oxidový, alkoxylový
- c) hydroxylový, peroxidový, alkylový
- d) hydroxidový, superoxidový, alkoxylový
- e) správná odpověď není uvedena

5

Faktory ovlivňující rychlost chemické reakce

- **koncentrace reaktantů** ... kinetická rovnice
- **teplota** ... Arrheniova rovnice
- **tlak** ... reaktanty v plynné fázi
($\uparrow p \rightarrow \downarrow V(\text{reaktantů}) \rightarrow \uparrow c(\text{reaktantů}) \rightarrow \uparrow v$)
- **velikost reagujících částic** ... reaktanty v tuhé fázi
(menší částice – větší reakční povrch)
- **katalyzátory, inhibitory**

6

1. Věta termodynamická

- energie se neztrácí ani nevzniká, ale jeden druh energie se mění v jiný (**zákon zachování energie**)
- součet všech druhů energie v uzavřeném systému se nemění, i když tam probíhají jakékoliv procesy

13

1. Věta termodynamická

Vnitřní energie U

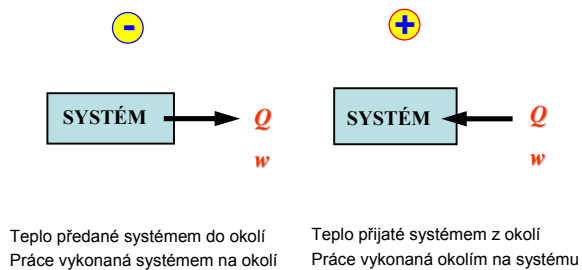
- součet všech druhů energie v systému

$$\Delta U = Q + w$$

- Teplota Q** energie způsobující změny teploty systému
- Práce w** jakákoliv změna energie kromě tepla (objemová, elektrická, osmotická, ...)

14

Znaménková konvence

15

Entalpie H

- reakce = většinou izobarické děje v otevřeném systému

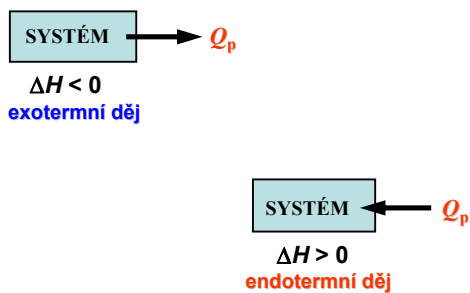
$$p_{\text{okolí}} = \text{konstantní}$$

$$\Delta H = Q_p$$

H = tepelný obsah soustavy při $p_{\text{okolí}} = \text{konst.}$

16

Entalpie H

17

$$\Delta H = \Sigma (\text{energie vazeb produktů}) - \Sigma (\text{energie vazeb VL})$$

z toho plyne, že u exotermních reakcí ($\Delta H < 0$)

produkty reakce mají celkově:

- nižší energii než reaktanty
- pevnější vazby než reaktanty

18

Standardní podmínky ° (např. ΔH°_{298})

čisté látky	$T = 298,15 \text{ K}$
plyny navíc	$p = 101,325 \text{ kPa}$
látky v roztoku navíc	$c = 1 \text{ mol/l}$

19

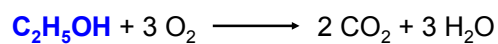
☀ Jaké bude pH vodného roztoku za standardních podmínek?

20

Standardní spalné teplo

- reakční teplo reakce spálení **1 molu** sloučeniny v nadbytku kyslíku

$$(\Delta H^\circ_{298})_{\text{spal}}$$

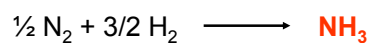
$$(\Delta H^\circ_{298})_{\text{spal}} = -1371 \text{ kJ/mol}$$

21

Standardní slučovací teplo

- reakční teplo reakce vzniku **1 molu** sloučeniny přímo z prvků

$$(\Delta H^\circ_{298})_{\text{sluč}}$$

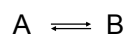

$$(\Delta H^\circ_{298})_{\text{sluč}} = 46 \text{ kJ/mol}$$

22

Termochemické zákony

1. Termochemický zákon (Lavoisierův-Laplaceův)

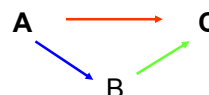

$$\Delta H_{\text{A} \rightarrow \text{B}} = -\Delta H_{\text{A} \leftarrow \text{B}}$$

Hodnota reakčního tepla přímé a zpětné reakce se liší pouze znaménkem.

23

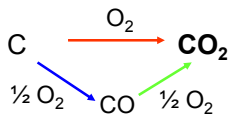
2. Termochemický zákon (Hessův)

$$\Delta H_{\text{A} \rightarrow \text{C}} = \Delta H_{\text{A} \rightarrow \text{B}} + \Delta H_{\text{B} \rightarrow \text{C}}$$

24

Příklad užití Hessova zákona

$$\Delta H_{\text{C} \rightarrow \text{CO}_2} = \Delta H_{\text{C} \rightarrow \text{CO}} + \Delta H_{\text{CO} \rightarrow \text{CO}_2}$$

25

2. Věta termodynamická

- Všechny systémy se snaží dosáhnout rovnovážného stavu.
- Energie vesmíru je konstantní, přičemž entropie vesmíru se konstantně zvyšuje.
- Teplu nemůže samovolně přecházet z tělesa o teplotě nižší na těleso o teplotě vyšší.
- Příroda spěje od stavů méně pravděpodobných ke stavům více pravděpodobným.

26

2. Věta termodynamická

Entropie S

- míra neuspořádanosti systému
- míra pravděpodobnosti P stavu systému

$$\Delta S = \frac{Q_{\text{rev}}}{T} \quad S = k_B \ln P$$

- entropie systému odpovídá teplu, které se ztrácí do okolí (nebo přijímá z okolí) při dané teplotě systému

27

Pro samovolný děj platí

Obecně:

$$\Delta S_{\text{vesmíru}} = \Delta S_{\text{systému}} + \Delta S_{\text{okolí}} > 0$$

Pro děje v izolované soustavě:

$$\Delta S_{\text{systému}} \geq 0$$

28

Děje zvyšující entropii (neuspořádanost)

- přechod $(s) \rightarrow (l) \rightarrow (g)$
- rozpad složitých molekul/komplexů

29

Uskutečnitelnost chemických reakcí

- **samovolný děj** probíhá tak dlouho, dokud není dosaženo **největší stability systému = rovnováhy**

Možnosti dosažení rovnovážného stavu:

30

Gibbsova energie (volná entalpie) G

- pro děje v uzavřeném systému za **konst. (p, T)_{okolí}**

$$\Delta G = \Delta H - T\Delta S$$

$$\Delta G < 0$$

exergonní děj
samovolný děj
systém konající práci

$$\Delta G > 0$$

endergonní děj

31

Kriterium spontánnosti děje

- v průběhu reakce G klesá, tj.

$$\Delta G = G_2 - G_1 < 0 \quad \text{tj.} \quad G_2 < G_1$$

- za rovnováhy $\Delta G = 0$ ($G_2 = G_1$)

- ΔG nic neříká o rychlosti reakce

32

$$\Delta G = \Delta H - T\Delta S$$

aby platilo $\Delta G < 0$ musí být $\Delta H < T\Delta S$

Samovolný děj:

1) $\Delta H < 0$ a $\Delta S > 0$	ANO
2) $\Delta H > 0$ a $\Delta S > 0$	ANO
3) $\Delta H < 0$ a $\Delta S < 0$	ANO

33

- ☀ Při jaké změně H a S je ΔG vždy kladná?

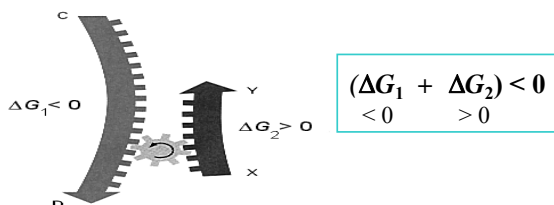
$\Delta H > 0$ endotermní reakce

ΔS

34

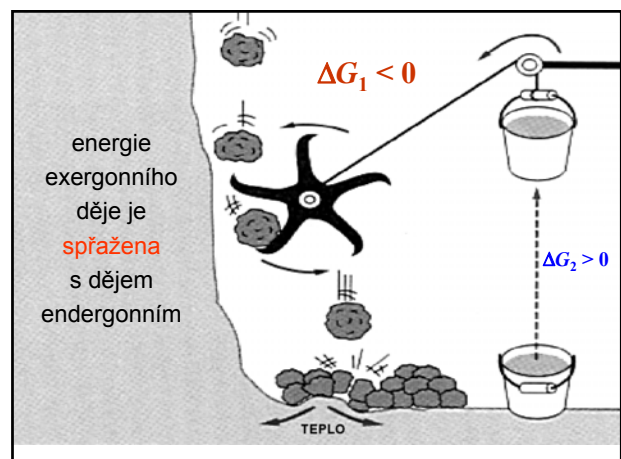
Přeměny energie v živých systémech

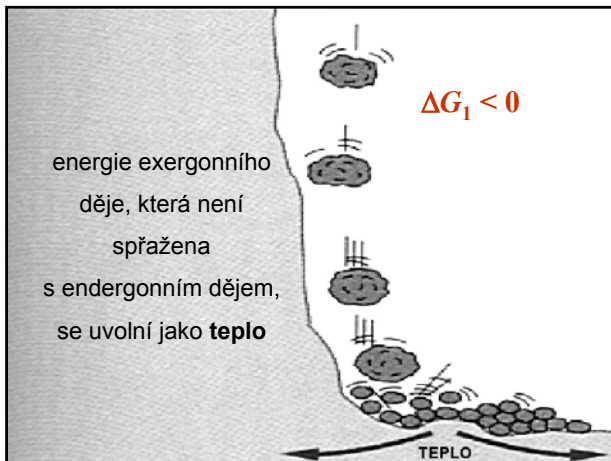
- endergonní reakce** ($\Delta G_2 > 0$) probíhají ve „spřažení“ s exergonními reakcemi ($\Delta G_1 < 0$)

- reakce jsou **spřažené** pomocí **enzymů**

35

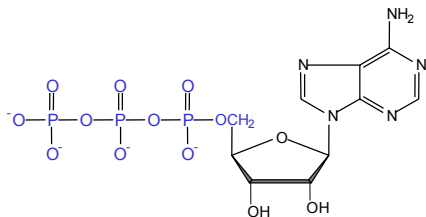
Makroergní (vysokoenergetické) sloučeniny

- ve své struktuře konzervují energii uvolněnou při exergonních reakcích
- jejich rozkladem se energie uvolňuje a pohání endergonní reakce

38

ATP

adenosintrifosfát

Rovnovážné stavy

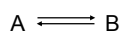
Chemické rovnováhy
Zvratné reakce

40

Rovnovážné stavy

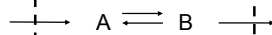
uzavřený systém

$$\Delta G = 0$$

otevřený systém

$$\Delta G \neq 0$$

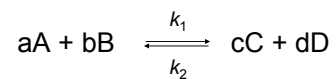

dynamická rovnováha

- složení soustavy je konstantní
- reakce v soustavě probíhají

41

A) Homogenní systém

$$v_1 = k_1 c_A^a c_B^b \quad v_2 = k_2 c_C^c c_D^d$$

Rovnovážný stav: $v_1 = v_2$

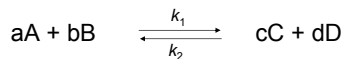
$$k_1 [A]^a [B]^b = k_2 [C]^c [D]^d$$

rovnovážné koncentrace

42

Zákon chemické rovnováhy

(Guldbergův-Waageův zákon)

$$k_1 [A]^a [B]^b = k_2 [C]^c [D]^d$$

Rovnovážná konstanta

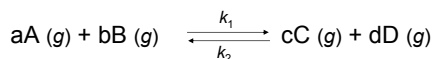
$$K_c = \frac{k_1}{k_2} = \frac{[C]^c [D]^d}{[A]^a [B]^b}$$

43

☞ Vyjádřete rovnovážnou konstantu pro kyselinu dusitou ve vodě?

44

Guldbergův-Waageův zákon
pro plynné soustavy

$$K_p = \frac{k_1}{k_2} = \frac{(pC)_r^c (pD)_r^d}{(pA)_r^a (pB)_r^b}$$

rovnovážné parciální tlaky plynů

45

B) Heterogenní systém

$$K_p = (pD)_r^d$$

parciální tlaky pevných látek

- jsou malé a konstantní
- jsou zahrnuty do K_p

46

☞ Vyjádřete rovnovážnou konstantu pro reakci přípravy páleného vápna?

47

Stav reakční soustavy v rovnováze

$K > 1$ převažují produkty

$K < 1$ převažují reaktanty

$K \approx 1$ vratná reakce

$K > 10^4$ nevratná (ireverzibilní) reakce

$K < 10^{-4}$ reakce v daném směru neprobíhá

48

Faktory ovlivňující rovnovážný stav

Princip akce a reakce (Le Chatelierův-Braunův)

Porušení rovnováhy vnějším zásahem vyvolá děj směřující ke zrušení tohoto vnějšího zásahu.

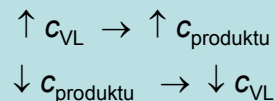
Vnější zásah:

- Δ koncentrace reaktantů
- Δ teploty systému
- Δ tlaku systému

49

Δ koncentrace reaktantů vyvolá **novou rovnováhu**

s jinými rovnovážnými koncentracemi

50

Δ teploty vyvolá **novou rovnováhu s jinou hodnotou K**

zvýšení T : urychlí endotermní reakci
snížení T : urychlí exotermní reakci

Jak ovlivní $\uparrow T$ hodnotu K ?

Je-li reakce $A \rightarrow B$ endotermní : $\uparrow K$
exotermní : $\downarrow K$

51

Δ tlaku vyvolá **novou rovnováhu s jinou hodnotou K**

a to pouze u reakcí, u nichž se mění n plynných reakčních složek

zvýšení tlaku $\Rightarrow$ urychlí reakci ve směru poklesu n složek soustavy

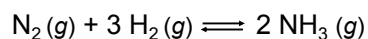
Jak ovlivní $\uparrow p$ hodnotu K ?

U reakce: $A(g) + B(g) \rightleftharpoons 2 C(g) + D(g)$ $\downarrow K$
 $A(g) + B(g) \rightleftharpoons D(g)$ $\uparrow K$

52

☛ Jak ovlivní rovnováhu reakce syntézy amoniaku

- zvýšení tlaku v systému
- zvýšení teploty ($\Delta H^\circ = -92$ kJ/mol)

$\uparrow p \Rightarrow$

$\uparrow T \Rightarrow$

53

Periodický systém prvků

Mendělejevův periodický zákon

54

Periodický zákon

D. I. Mendělejev (1869)

Vlastnosti prvků a jejich sloučenin jsou periodicky závislé na „atomové váze“ (A_r).

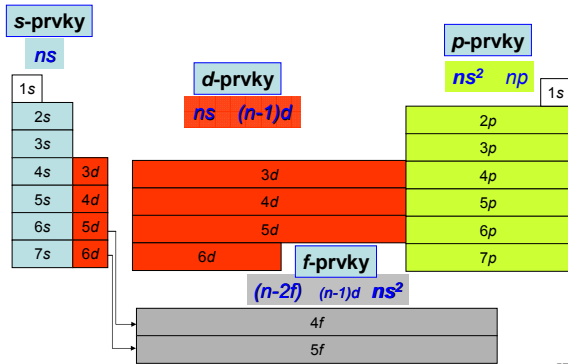
Vlastnosti prvků a jejich sloučenin jsou periodickou funkcí jejich protonového čísla.

55

Periodická tabulka prvků

1																	18										
IA	2												13	14	15	16	17	VIIIA									
H	He											III A	IV A	V A	VIA	VII A	0										
Li	Be	III B	IV B	VB	VIB	VII B	VIII B	IX B	X B	IB	IIB	B	C	N	O	F	Ne										
Na	Mg											Al	Si	P	S	Cl	Ar										
K	Ca	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn	Ga	Ge	As	Se	Br	Kr										
Rb	Sr	Y	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Ag	Cd	In	Sn	Sb	Te	I	Xe										
Cs	Ba											Hf	Ta	W	Re	Os	Ir	Pt	Au	Hg	Tl	Pb	Bi	Po	At	Rn	
Fr	Ra											Rf	Db	Sg	Bh	Hs	Mt										
		La	Ce	Pr	Nd	Pm	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm	Yb	Lu											
		Ac	Th	Pa	U	Np	Pu	Am	Cm	Bk	Cf	Es	Fm	Md	No	Lr											

Umístění valenčních elektronů v orbitalech

57

hlavní skupiny A

nepřechodné/základní prvky

1																	18	
IA	2												13	14	15	16	17	VIIIA
H	He											III A	IV A	V A	VIA	VII A	0	
Li	Be											B	C	N	O	F	Ne	
Na	Mg											Al	Si	P	S	Cl	Ar	
K	Ca											Ga	Ge	As	Se	Br	Kr	
Rb	Sr											In	Sn	Sb	Te	I	Xe	
Cs	Ba											Tl	Pb	Bi	Po	At	Rn	
Fr	Ra																	

s- a p-prvky

vedlejší skupiny B

kovy

barevné sloučeniny

proměnlivé ox. č.

tvorba komplexních sloučenin

přechodné/
tranzitní prvky

		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12						
		III B	IV B	VB	VIB	VII B	VIII B	VIII B	IX B	X B	IIB						
		Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn						
		Y	Zr	Nb	Mo	Tc	Ru	Rh	Pd	Ag	Cd						
		Hf	Ta	W	Re	Os	Ir	Pt	Au	Hg							
		Rf	Db	Sg	Bh	Hs	Mt										
		La															
		Ac															

d-prvky

Obecné vlastnosti prvků podle jejich umístění v periodické tabulce

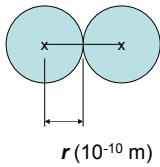
Prvky ve skupině

- mají zpravidla stejnou konfiguraci valenčních e⁻
- mají tedy podobné vlastnosti

60

Velikost atomů a iontů

Atomový poloměr

dle typu vazby

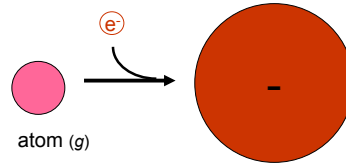
- kovalentní
- iontový
- kovový

molekula, krystal

61

Elektronová afinita

- energie uvolněná při vzniku aniontu z atomu v plynném stavu

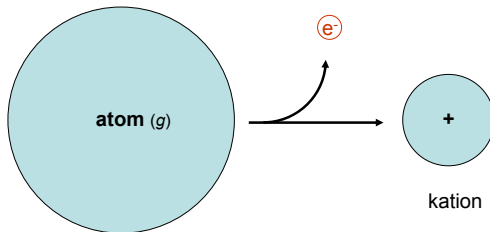

- schopnost prvku tvořit anionty

62

První ionizační energie

- energie nutná k odtržení e^- z atomu v plynném stavu

63

Periodické vlastnosti prvků

v znázorněném směru se **zmenšuje**

- **atomový poloměr**

64

v znázorněném směru **vzrůstá**

- **nekovový charakter**
- **oxidační účinky prvku**
- **elektronegativita**
- **ionizační energie**
- **e^- afinita**

65

- Který z uvedených čtyř prvků patří mezi nepřechodné prvky?

- Cd
- Mn
- Ti
- U
- všechny patří mezi přechodné prvky

66

☛ Mezi nepřechodné prvky skupiny VI (skupiny 16) periodické soustavy patří:

- a) molybden
- b) bismut
- c) uran
- d) chrom
- e) žádný z uvedených prvků

67

☛ Mezi přechodné prvky skupiny VII (skupiny 7) patří:

- a) chrom
- b) astat
- c) nikl
- d) mangan
- e) žádný z uvedených prvků

68

☛ Vybete z nabídnutých protonové číslo prvku, který musí patřit mezi kovy:

- a) 19
- b) 15
- c) 17
- d) 9
- e) žádný z uvedených prvků

69

☛ Který z uvedených čtyř prvků nepatří mezi kovy?

- a) Br
- b) Ba
- c) Bi
- d) Be
- e) žádný z uvedených prvků

70

☛ Vybete správné tvrzení o *d* prvcích: *d* prvky mají

- a) oxidační čísla ve všech sloučeninách stejná
- b) všechny sloučeniny a ionty bezbarvé
- c) všechny oxidy jen zásadotvorné
- d) malou schopnost tvořit koordinační sloučeniny
- e) správné tvrzení není uvedeno

71

☛ Vybete pravdivý výrok o *s*- a *p*-prvcích: S rostoucím protonovým číslem prvků téže skupiny se zvyšuje jejich

- a) ionizační energie
- b) elektronová afinita
- c) elektronegativita
- d) atomový poloměr
- e) správná odpověď není uvedena

72